

PRIMJENA SUPSIDIJARNOSTI U HRVATSKOJ: UTOPIJA ILI REALNOST?

Stjepan BALOBAN

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
stjepan.baloban@zg.t-com.hr

Od trenutka kada se o pojmu supsidijarnosti i o načelu supsidijarnosti počelo ozbiljnije raspravljati pa do danas prošlo je 80 godina. Njemački socijalni etičari, odnosno njemački katolički intelektualci okupljeni oko »Kruha stručnjaka« pod nazivom »Königswinterer Kreis«¹ predložili su, a papa Pio XI. je 1931. godine supsidijarnost i kao pojam i kao načelo uveo u socijalni nauk Katoličke crkve.² To je bilo vrijeme velike gospodarske krize koju označuje financijski slom najvećih banaka (poznati »crni petak«, 18. listopada 1929. godina na Wall Streetu), a koja je uz jačanje totalitarnih sustava (fašizam, nacionalsocijalizam, komunizam) dovela do Drugoga svjetskog rata. U takvim vremenima Katolička crkva preko svojega socijalnog nauka nudi načelo supsidijarnosti kao pomoć u oblikovanju društvenoga života kao takvoga. Taj poziv nije tada naišao na veći odjek u društvu. Tek kasnije, početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća, načelo supsidijarnosti dobiva na značenju u oblikovanju Europske zajednice, a od Ugovora u Maastrichtu 1992. godine predstavlja

¹ Usp. Karl GABRIEL, Das Subsidiaritätsprinzip in Quadragesimo anno. Zur ideenpolitischen Genese eines Grundbegriffs der katholischen Soziallehre, u: Anton RAUSCHER (ur.), *Subsidiarität – Strukturprinzip in Staat und Gesellschaft*, Köln, 2000., 13–33.

² Usp. PIO XI., Quadragesimo anno. Enciklika u povodu četrdesete obljetnice »Rerum novarum«, u: Marijan VALKOVIĆ (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., br. 80–81, 54–55.

jedan od konstitutivnih elemenata u funkcioniranju Europske unije. Zanimanje za načelo supsidijarnosti u društveno-gospodarsko-političkom životu potaknulo je stručne i znanstvene rasprave o supsidijarnosti i o mogućnostima primjene na konkretno funkcioniranje društva, koje traju do danas.

Raspravu o primjeni načela supsidijarnosti i u crkvenom životu potaknuo je papa Pio XII. u *Govoru novoustoličenim kardinalima*³ 1946. godine. Riječ je o prilično kompliciranoj crkveno-teološkoj tematici koja je samo dijelom raspravljena, a o kojoj će se u budućnosti sasvim sigurno još raspravljati.

Kako prije 80-ak godina tako i u novije vrijeme s još više argumenata može se ustvrditi da bi učinkovitija primjena načela supsidijarnosti u društvenome, ali i u crkvenome, životu otvorila kako pozitivno ozračje tako i realne mogućnosti u nadvladavanju brojnih problema u kojima se nalazi suvremeni svijet.

U trenutcima novije krize (od 2008. godine) u Europi i svijetu, u vremenu koje po mnogočemu podsjeća na dvadesete i tridesete godine 20. stoljeća, sve je važnije pitanje: Kako i na koji način promijeniti taj sadašnji 'negativni trend' u svijetu koji ozbiljno prijeti novim nesigurnostima i podjelama, a koje bi mogle dovesti i do pobuna širih razmjera? Kako u vremenu 'neobuzdane globalizacije' zaštititi čovjeka u njegovu ljudskom dostojanstvu? S jedne strane, modernim sredstvima komunikacije srušene su gotovo sve granice koje su dijelile ljude, kulture, države, a s druge strane, oslabila je, ili se velikim dijelom i izgubila, nužno potrebna društvena i državna zaštita slabijih slojeva ljudi koji se osjećaju sve više nemoćnima. 'Staro i dosadašnje' je oslabilo ili srušeno a 'novo i drukčije' nije ustrojeno. Hoće li dosadašnji društveni poredak uz nužno potrebne korekcije opstati ili je potrebno stvarati novi društveni poredak?

U takvoj situaciji čini nam se važnim ukazati na mogućnosti koje nudi primjena načela supsidijarnosti kako, prije svega, u društvenom tako i u crkvenom životu.

Jedna od značajki hrvatske teologije nakon demokratskih promjena u Hrvatskoj 1990. godine, promjena koje su omogućile slobodu razmišljanja i djelovanja, jest traženje odgovora na pitanje kako i na koji način teologija i uopće crkveno djelovanje može pomoći u stvaranju novoga hrvatskog društva? U traženju odgovora na to i slična pitanja postupno se u Hrvatskoj razvijao socijalni nauk Crkve, a teolozi su u interdisciplinarnoj suradnji sa znanstveni-

³ Usp. PIO XII., *Dal discorso ai nuovi cardinali sulla funzione della Chiesa per la ricostruzione della società* (20. II. 1946.), u: Raimondo SPIAZZI (ur.), *I documenti sociali della Chiesa da Pio IX a Giovanni Paolo II* (vol. I: 1864–1965), Milano, 1988., br. 7, 550.

cima drugih disciplina koje se bave čovjekom i društvom, provodili empirijska istraživanja, objavljivali radove, održavali skupove i tribine i tako, usudio bih se ustvrditi, trasirali put kako je i u Hrvatskoj moguće na interdisciplinarnan način surađivati u brizi za opće dobro. Prevažnu ulogu u toj suradnji odigrao je Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu koji je kao članica Sveučilišta u Zagrebu omogućio svojim profesorima tu suradnju bilo preko znanstveno-istraživačkih projekata bilo u nekom drugom obliku. Nezamjenjivu ulogu je također imao Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve Hrvatske biskupske konferencije i njegovi djelatnici koji su hrabro ulazili u različite projekte i bili nužno potrebna 'logistička baza' za empirijska istraživanja.

U takvom interdisciplinarnom okruženju bilo je moguće pokrenuti znanstvenoistraživački projekt »Teološko fundiranje solidarnosti u hrvatskom društvu« (2002. – 2006.) u sklopu kojega je prvi puta u Hrvatskoj temeljito obrađena problematika solidarnosti.⁴ Uzimajući u obzir zbivanja u hrvatskom društvenom i crkvenom životu i rezultate istraživanja sa spomenutoga projekta o solidarnosti kao i problematiku supsidijarnosti koja je u Hrvatskoj bila praktično *neistraženo područje*, pokrenut je pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske znanstvenoistraživački projekt »Supsidijarnost u hrvatskom društvu«.⁵ Istraživački tim, koji je okupio teologe različitih teoloških disciplina kao i sociologe i filozofe, najprije je teoretski obradio tematiku supsidijarnosti, a njihovi su radovi objavljeni u tematskom broju *Bogoslovske smotre* pod nazivom »Supsidijarnost u hrvatskom društvu«.⁶

Osim teoretske obrade pojedinih tema vezanih uz supsidijarnost, suradnici na projektu »Supsidijarnost u hrvatskom društvu« sadržajno su oblikovali tematiku koja će se ispitivati u empirijskom istraživanju o supsidijarnosti. To je bio istodobno kompliciran i izazovan posao jer je riječ o 'nečemu posve novom'. Naime, u Hrvatskoj je to prvo empirijsko istraživanje o supsidijarnosti. Koliko nam je poznato, ni drugdje u svijetu nisu se vodila posebna empirijska istraživanja o primjenjivosti supsidijarnosti na društveni i crkveni život.⁷ Mi smo se u tome poslu služili kako poticajima socijalnoga nauka Crkve tako

⁴ U dvama tematskim brojevima *Bogoslovske smotre* objavljeni su radovi toga projekta. Usp. *Bogoslovska smotra*, 74 (2004.) 2, 349–558; *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 4, 967–1174.

⁵ Projekt »Supsidijarnost u hrvatskom društvu« (203–1941533–0732), voditelj prof. dr. sc. Stjepan Baloban, odobrilo je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH početkom 2007. godine.

⁶ Usp. *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 3–182.

⁷ Problematika supsidijarnosti vjerojatno se istraživala u sklopu nekih drugih tema i pitanja, kao što je to primjerice bilo u Italiji u istraživanju o temi supsidijarnosti i edukacije. Usp. RAZNI AUTORI, *Sussidiarietà et Educazione*, Milano, 2007.

i iskustvima iz više prethodnih empirijskih istraživanja u kojima smo sudjelovali. Potrebno je naglasiti da nam je od velike koristi bilo iskustvo dobiveno u empirijskom istraživanju pod nazivom »Praćenje siromaštva u Hrvatskoj«, koje je unutar istoimenoga projekta provedeno u suradnji Hrvatskoga Caritasa i Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve.⁸ U tom empirijskom istraživanju o siromaštvu, naime, postavljeno je također nekoliko pitanja kojima se htjelo vidjeti na kojoj razini su hrvatski građani spremni supsidijarno se uključiti u rješavanje određenih životnih pitanja i problema.

Nakon opsežnih teoretskih priprema unutar projekta »Supsidijarnost u hrvatskom društvu« kao i potrebnih konzultacija koje su bile rezultat suradnje dvaju znanstvenih projekata⁹, stvorene su potrebne pretpostavke, to jest oblikovana je *Anketa za empirijsko istraživanje o supsidijarnosti u Hrvatskoj* koje je provedeno u prosincu 2009. godine.¹⁰

Na temelju dobivenih rezultata empirijskoga istraživanja suradnici na projektu »Supsidijarnost u hrvatskom društvu« nastavili su istraživački rad obrađujući samostalno ili u interdisciplinarnoj suradnji pojedine teme vezane uz supsidijarnost. Njima se u pisanju članka pridružilo još nekoliko autora.

Ovaj tematski broj *Bogoslovne smotre* pod naslovom *Primjena supsidijarnosti u Hrvatskoj* donosi pisane radove koji su, s jedne strane, nastavak na tematski broj *Bogoslovne smotre* (BS, 79 [2009.] 1) pod naslovom »Supsidijarnost u hrvatskom društvu« u kojem su se autori prvenstveno bavili teoretskom obradom pojma supsidijarnosti pod različitim vidovima. U većini ovdje objavljenih radovima pretpostavlja se ta teoretska obrada, jer se autori u svojim raspravama i obradi empirijskih podataka nadovezuju na ono o čemu su pisali u spomenu-

⁸ Istraživanje je provedeno u ožujku i travnju 2004. godine na uzorku od 1216 odraslih građana Republike Hrvatske, a trogodišnji projekt (2002. – 2005.) završio je međunarodnom znanstvenom konferencijom pod nazivom »Siromaštvo i solidarnost: Hrvatska u proširenoj Europi«. Usp. Stipan BUNJEVAC, Siromaštvo i solidarnost u Hrvatskoj, u: *Glas Koncila*, 43, 23. listopada 2005., 1 i 4. MEĐUNARODNA ZNANSTVENA KONFERENCIJA/INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE, *Knjiga sažetaka. Summaries*, Zagreb, 14. i 15. listopada 2005. godine.

⁹ Unutar znanstvenoistraživačkoga Programa »Hrvatske vrijednosti u komparativnom kontekstu« posebno su za potrebe istraživanja o supsidijarnosti surađivala dva znanstvenoistraživačka projekta i to projekt »Supsidijarnost u hrvatskom društvu« (šifra projekta: 203–1941533–0732, voditelj prof. dr. sc. Stjepan Baloban, Katolički bogoslovni fakultet) te projekt »Društveni stavovi i međugrupni odnosi u hrvatskom društvu« (šifra projekta: 194–1941533–1514, voditeljica prof. dr. sc. Renata Franc, Institut društvenih istraživanja Ivo Pilar).

¹⁰ Terensko empirijsko ispitivanje proveo je *Institut društvenih istraživanja Ivo Pilar* pod vodstvom prof. dr. Renate Franc. Anketa je, osim pitanja koja se odnose na projekt »Supsidijarnost u hrvatskom društvu«, sadržavala i manji broj pitanja za potrebne projekta »Društveni stavovi i međugrupni odnosi u hrvatskom društvu«.

tom broju *Bogoslovske smotre*. S druge strane, radovi objavljeni u ovom broju *Bogoslovske smotre* uzimaju u obzir dobivene rezultate empirijskoga istraživanja o supsidijarnosti i tako prvi put analiziraju spremnost hrvatskoga društva na supsidijarno ponašanje, odnosno pokušavaju otkriti kapacitete supsidijarnosti hrvatskoga društva. Jedan pisani rad bavi se i mogućnostima supsidijarnoga ponašanja u crkvenom životu vjernika laika.

Naslov ovoga tematskog broja *Bogoslovske smotre*, *Primjena supsidijarnosti u Hrvatskoj*, želi ukazati na temeljno pitanje koje su autori imali pred sobom, bilo da je riječ o društvenom životu ili je riječ o vjersko-crkvenom životu, a to je: može li i u kojoj mjeri supsidijarnost pridonijeti promjenama na bolje, kako u društvenom tako i u crkvenom životu u Hrvatskoj?

Na početku donosimo *Osnovne metodološke podatke o istraživanju* (Stanko Rihtar – Renata Franc) i prvi put *Pregled postotaka istraživanja »Supsidijarnost u hrvatskom društvu«* (Gordan Črpić – Damir Mravunac). Slijede radovi koji su po izboru tema i postavljanju problematike nastali kao plod zajedničkoga rada unutar znanstvenoistraživačkoga tima, a obrade tematike pojedinih radova rezultat su zanimanja i poznavanja problematike onoga ili onih autora koji potpisuju članak. To su: *Socijalni i gospodarski vid supsidijarnosti: mogućnosti i potrebe u Hrvatskoj* (Josip Grbac); *Mediji u hrvatskom društvu. Analiza osnovnih karakteristika medijskog prostora s obzirom na supsidijarnost* (Krunoslav Nikodem – Jerko Valković); *Socijalni nauk Crkve i načelo supsidijarnosti u svijesti hrvatskih građana (i vjernika)* (Vladimir Dugalić – Damir Mravunac); *Primjena supsidijarnosti u crkvenom životu vjernika laika u Hrvatskoj prema empirijskom istraživanju o supsidijarnosti* (Stjepan Baloban); *Ozračje povjerenja i orijentacija na opće dobro: kontekst supsidijarnog djelovanja u hrvatskom društvu* (Gordan Črpić – Silvija Migles); *Religioznost i kršćanski identitet. Novozavjetni pogled u hrvatsko društvo* (Mario Cifrak); *Kultura i krjepost supsidijarnosti u izgrađivanju kršćanskoga identiteta u hrvatskom društvu* (Nikola Vukoja); *Elementi hrvatske društveno-političke scene u svjetlu načela supsidijarnosti* (Nenad Malović) i *Strah, supsidijarnost i sudjelovanje* (Irena Sever – Damir Mravunac).

Objavljeni radovi pokazuju, više ili manje uspješno, da je supsidijarnost i učinkovitije supsidijarno djelovanje jako važno za nužno potrebne promjene na bolje u Hrvatskoj.

Sve se više pokazuje da prakticiranje supsidijarnosti i 'supsidijarno ozračje', koje pretpostavlja povjerenje i odgovornost, u prvom redu štiti čovjeka kao osobu u njegovu temeljnom ljudskom dostojanstvu, a pojedincima te nižim instancijama u društvu omogućuje veću zaštitu i veće moguć-

nosti za ostvarenje vlastitih potreba i ciljeva u životu. Supsidijarno ponašanje, nadalje, omogućuje stvaranje takvih uvjeta života u kojima čovjek kao pojedinac i kao član obitelji te manje ili veće zajednice i društvene skupine može živjeti slobodno i aktivirati svoje kreativne snage u korist općega dobra. Drugim riječima, supsidijarno ponašanje koristi i čovjeku pojedincu ali i zajednici, društvu, odnosno državi jer omogućuje »da svatko radi svoj posao« u korist općega dobra.

Zahvaljujemo Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske što nam je financijski omogućilo rad na projektu »Supsidijarnost u hrvatskom društvu« kao i Institutu društvenih istraživanja Ivo Pilar na učinkovitoj interdisciplinarnoj suradnji.

Zahvaljujemo uredništvu te glavnim i odgovornim urednicima, dosadašnjem, prof. dr. sc. Željku Tanjiću i novome, prof. dr. sc. Tončiju Matuliću, što smo svoje radove mogli objaviti u *Bogoslovskoj smotri*.

Zahvaljujemo mladoj urednici, mr. sc. Andrei Filić, koja je dala svoj dragocjeni doprinos u uređenju ovog tematskog broja *Bogoslovске smotre*.

Posebna zahvala svim suradnicima i suradnicama na projektu »Supsidijarnost u hrvatskom društvu«, koji su svojim angažiranim radom pridonijeli da hrvatskoj društvenoj i crkvenoj javnosti možemo podariti raspravu o temi supsidijarnosti koja će u budućnosti dobivati sve više na značenju.